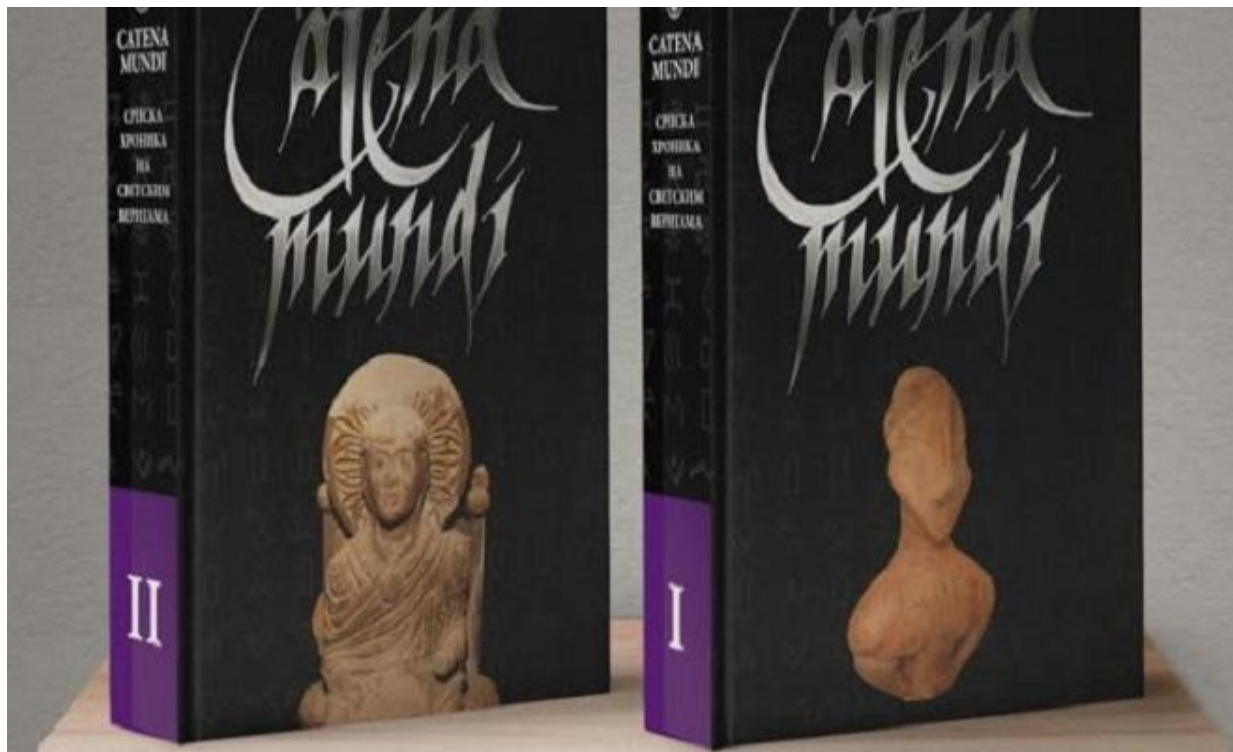

CATENA MUNDI: Откривамо – непозната историја (српског) двоглавог орла

Catena mundi није само обична енциклопедија, то је „зборник о српству и Србима, свему ономе што су чинили и, нарочито, оном чему су тежили, уједно и буквар и света књига“.

Србин.инфо вам ексклузивно нуди делове српске енциклопедије **Catena mundi**, коју би требало да у својој кући има сваки Србин коме је стало да чува, негује и развија свој идентитет.

Др Александар Соловјев: Непозната историја двоглавог орла

Прећутани и протерани руски научник и српски родољуб, др Александар Соловјев, објашњава непознату историју српског двоглавог орла.

О АУТОРУ

Александар Васиљевич Соловјев (рус. Александр Васиљевич Соловьѳв; Калиш, 18. септембар 1890 — Женева, 15. јануар 1971) је био слависта, истраживач богумила, хералдике, нумизматике, археологије, преводац са руског и француског језика, професор историје словенског и византијског права на Правном факултету у Београду и у Сарајеву; професор словенских језика и руске литературе на Универзитету у Женеви.

Знак двоглавог орла има врло стару историјску традицију.

Некад се сматрало да је то грб Римске царевине, усвојен од Константина Великог да симболизује римску власт над Истоком и Западом.

Нпр. почетком XIV в. веровало се да је двоглави орао прастаро знамење византиских царева, да је још Јулије Цезар имао као грб на црвеном штиту златног обичног орла, а да је Константин Велики заменио тог орла двоглавим. Тако вели талијански писац Ђовани Вилани (умро 1348 г.).

Слично расправља и арбанашки властелин Јован Музаки у својим успоменама писаним у Италији око г. 1519. Њему изгледа да су већ у доба Нуме Помпилија Римљани имали орла на црвеном штиту, да су Помпеј и Цезар имали своје грбове, док је Октавијан Август имао црног орла на златном штиту као грб царства, а да је Константин увео златног двоглавог орла на црвеном штиту којим се после њега служили остали византиски цареви.

Међутим сад знамо колико су нетачне све сличне ренесанске приче. Нити Константин Велики, нити његови наследници нису се служили двоглавим орлом.

Овај амблем јавља се у Византији тек у последњим вековима њеног живота (од XI века) и још је дуго време био само украс дворских одела, док није постао амблем царског величанства, већ пред сам пад царевине.

Двоглави орао у Вавилону

Али сам знак двоглавог орла везан је својим пореклом за азијске народе; он је плод источњачке маште која воли да ствара у својим веровањима и у својој уметности фантастична божанства животиње — сфинге, лавове и бикове, многоглава и многорука божанства.

Већ на најстаријим вавилонским споменицима можемо наћи обичног орла као знак државне моћи, напр. у граду Лагашу, а као божански знак — тајанственог орла с лављом главом, „божанску јуришну птицу“. Ово чудовиште сматрано је за национални грб свих Сумераца: оно се срета у краљевским гробницама у Уру, и на печатима из Лагаша.

У истом сумерском свету јавља се и двоглави орао, јер сумерски митови говоре о дуплим људима и зверовима. Двоглави орао (понекад и са две лавље главе) може да симболизира епског јунака Гилгамеша или, по мишљењу других научника, — крилато божанство Сунце. Опет налазимо двоглавог орла на споменицима из Лагаша, нарочито на цилиндрима за печате. У појединим случајевима двоглави орао држи у својим канцама две звери (нпр. зечеве); ово је облик који ће се често понављати кроз много векова.

Најстарији облик овог двоглавог орла датира (приближно) од 2500 г. пре Христа. На печатном цилиндру приказан је бог Нингирсу на престолу украшеном лавовима, а иза њега двоглави орао подржава картуш с натписом. Види се да је двоглави орао везан за идеју божанства.

У Етиопији (у м. Керма код трећег нилског катаракта) пронађени су метални украси за капе (из доба око 2000 г. пре Христа): на њима се налазе и двоглави орлови, као и двоглаве дропље, Тешко је рећи да ли су ове двоглаве птице у Јужном Египту настале под сумерским утицајем или су самосталан производ египатске културе.

После Месопотамије налазимо двоглаве орлове у хетитским споменицима (од прилике 1500 г, пре Хр.). Хетитски народ који је био мешовитог порекла и имао у своме језику индоевропске елементе, у својој уметности био је под великим утицајем Вавилона. У чувеним споменицима Богаскеја (Bogazkoу) сачувана су два велика двоглава орла. Један је исклесан на вратима двора у Ејуку (Eiuk, Иуук): испод ногу неког божанства видимо лепог орла са две засебне главе који држи у својим канцама две зверке, вероватно зечеве. Овај облик показује несумњиво сродство са сумерским двоглавим орловима.

Други је орао исклесан неких 900 метара далеко од овог двора, на стени Јализикаја („Сликана стена“). Ту је приказана читава поворка богова и богиња; две богиње у центру на двоглавом орлу, чије две главе ничу на једном истом врату. Ово је нов облик који ћемо често сретати на истоку. Ова слика потиче из г. 1350—1250 пре Христа.

Осим тога двоглави орао налази се и на хетитским печатима понекад заједно са грифовима.

Хетитски двоглави орлови јављају се као први доказ утицаја азијских верских симбола на народ индоевропског порекла, настањен у Малој Азији. Али после тога у историји двоглавог орла ствара се велика провалија: он дрема у дубинама Азије и не јавља се никако на европском земљишту. Римљани па и остали европски народи служили су се само обичним једноглавим орловима до самог доба крсташких ратова.

Тешко је следити међутим историју двоглавог орла у Азији. Ту смо упућени само на поједине случајне налазе и ископавања.

Двоглави орао први пут код Срба

Интересантно је да се на српском земљишту двоглави орао јавља по први пут на новцу не цара него деспота, и то Јована Оливера. Познат је његов новац с латинским натписом MONITA DESPOTI OLI са лепо стилизованим орлом. Исти деспот Оливер насликан је два пута на фрескама у манастиру Леснову: на једној фресци његово одело као и одело његове жене „царице Марије“ пуно је двоглавих златних орлова на црвеном тлу. Слична дворска одела носе деспот Оливер и његова жена на фресци у капели св. Јована саборне цркве св. Софије у Охриду. Напокон и на ланцу великог полијелеја у Леснову с монограмом деспота Оливера видимо опет истог орла. Деспот Оливер доиста се доследно служи двоглавим орлом који је не само амблем његовог деспотског достојанства, већ у неку руку и његов лични грб.

Уопште од доба прогласа српског царства скоро сваки великаш носи на своме свечаном оделу „царске орлове“, нарочито ако има високи дворски чин. Такво је одело ћесара Гргура Бранковића на фресци у ман. Богородице Захумске на Охридском језеру (1361), зелено одело ћесара Новака и пурпурно ћесарице Кали на фресци г. 1369 у Малом граду на Преспи и црвено одело Остоје Рајаковића у цркви Богородице Перивлепте у Охриду (око г. 1370). И неки деспот Константин (вероватно Константин Дејановић) насликан је на минијатури Еванђелија из г. 1356 у црвеном оделу са златним двоглавим орловима, док његов таст, бугарски цар Јован Александар носи царско одело без орлова. На исти начин приказан је и цар Урош на фрескама, (у оделу без орлова) али видели смо да су двоглави орлови били уобичајени у његовој околини. Њима се служи и краљ Вукашин.

У Маркову манастиру код Скопља, сазиданом од краља Вукашина и његових синова, налази се испред олтара плоча са двоглавим орлом између два лава који има сасвим хералдички облик. Осим тога леви двоглави орлови јављају се на фрагментима полијелеја с монограмом краља Вукашина: нарочито су интересантни орлови са крстом између глава, у великим колутима.

И кнез Лазар служи се доста често двоглавим орлом. У ман. Раваници он је насликан на фресци (око 1380) опет у црвеном дворском оделу са златним орловима у златним круговима.

И последњи деспоти из других династија служе се двоглавим орлом изнад својих породичних грбова, као знаком деспотског достојанства: тако је на печату деспота Јована Берислава г. 1505 и деспотице Катарине Баћањи удовице Стефана Берислава, из године 1542.

Двоглави орао под Турцима

Горда традиција царског орла није могла да ишчезне ни после пропасти српских држава. Од Немањићког орла у грбу босанских краљева и од деспотског орла у XV и XVI веку наставља се непрекидна традиција у хералдичким сликама и зборницима, посталим у Далмацији крајем XVI века. На „Родословљу српских и босанских краљева“ из Сутјеске (са сумњивим датумом 1482) постали у вези с амбицијама породице Охмућевића крајем XVI века, бели орао јавља се на почасном месту у самом срцу сложеног краљевског грба (escutcheon). Исти грб у већем облику налази се и на рубу слике као „Племена Немагњића штит“. Он има исти тачно одређени хералдички облик: бео орао на црвеном пољу, са две мале круне на главама и са два бела крина испод крила. Породица Охмућевић, родом из Босне чувала је старе традиције славе и независности и сећала се доста тачно тога да је Немањићи двоглави орао био некад познат босанским краљевима. После тога у илирском грбовнику Коренића — Неорића 1595 г. сложени грб „цара Стипана Немањића“ обухвата још више грбова него онај у Родословљу; опет је Немањићи орао на почасном месту у срцу грба и опет су његове боје исте; исти су и кринови испод крила. Осим тога велики двоглави орао с ореолима изнад глава и царском круном јавља се као цимер средњег шлема и доминира целом сликом: он пада у очи као славно знамење илирског царства.

Исти орао улази и у сложен грб младог „краља Стипана Уроша“ и напослетку јавља се засебно као „Немањића племена цимери“. Осим тога двоглави бели орао са два крина на крилима налази се као украс шлема Лазара Гребелановића. Двоглави орлови јављају се и као грбови породица Кастриотића и Црнојевића. Види се да је састављач грбовника био тачно обавештен јер је њима дао тачне боје: Кастриотићев је орао црн на златном пољу као што то потврђује и Ди Канж за напуљске Кастриоте, а Црнојевићев орао златан на црвеном пољу, као што су га уживали млетачки Црнојевићи.

Као што смо доказали, Мавро Орбини послужио се на широко илирским грбовником, али узевши из њега крст са четири оцила као грб краља Вукашина, није преузео грб Немањића. Само се у комбинованом грбу „цара Стефана Немање“ налази двоглави орао са криновима у центру, и исти орао као украс шлема. Исти сложени грб „краља и цара Србије“ налази се и у споменутом делу Ди Канжа г. 1680. Павле Ритер-Витезовић који се толико послужио илирским грбовницима, доноси не само српски грб него и грб „Немањићког царства“ и то на почасном месту, одмах иза грба Илирије. У своме објашњењу он каже:

„Грб царства које је у правом Илирику установио Стефан, прозвани Немањић, јесте двоглави бели орао на црвеном пољу за разлику од Римског западног који је црн на златном, римског источног који је златан на плавом и Московског који је исто златан на црвеном пољу. Стефан је основао Рашко царство да би у њега пренео источно: и поставивши краљеве, прозвао се цар Рашке, Грчке и Бугарске. Са обе стране орла виде се златни кринови под раширеним крилима, додати ради сродства с краљевском крвљу Француске. Ово беше породични грб Немањића“.

Кнез Милош враћа двоглавог орла

Србија кнеза Милоша потпуно се одлучила за крст с оцилима који је постао признати грб Кнежевине.

Тек кад је Кнез Милан почео да припрема проглас Краљевине, јавила се мисао да се државни грб улепша и повећа. У томе је Милана много помагао наш историчар Ст. Новаковић, онда министар просвете и црквених послова. После проглашења Краљевине 22 фебруара 1882 издат је 20 јуна и. г. и нарочити Закон о грбу Краљевине Србије, примљен у Народној Скупштини.

Први његов члан гласи:

„Грб Краљевине Србије јесте двоглави бели орао на црвеном штиту с круном краљевском. Врх обе главе двоглавог орла стоји круна краљевска а испод сваке канџе по један кринов цвет. На прсима му је грб Књажевине Србије ’бео крст на црвеном штиту са по једним огњилом у сваком углу крста’. Чл. 2: Грб је огрнут пурпурним хермелиновим плаштем коме се на врху налази краљевска круна. Чл. 3: Нацрт грба, који ће служити као оригинал, биће као такав утврђен решењем министарског савета и чуваће се у министарству правде“.

Тај нацрт био је утврђен тек 7 октобра 1882 као оригинал грба Краљевине Србије. На томе нацрту су потписи — претседника мин. савета М. Пироћанца, мин. просвете Ст. Новаковића, мин. финансија Чедо Мијатовића и др.

Двоглави орао за време Југославије

Уједињење Срба, Хрвата и Словенаца у једну државу, проглашено 1 децембра 1918, изазвало је потребу стварања нове заставе и новог државног грба. О застави било је већ уговорено на Крфу г. 1917, а почетком г. 1919 обнародована је у Службеним Новинама уредба Министарског савета о новом грбу, са великим цртежом израђеним од архитекте Пере Поповића. Нашло се сретно решење: Немањићи бели орао примио је на своја прса грбове: српски, хрватски и словеначки. Текст ове уредбе пренет је у Видовдански устав 28 (15) јуна 1921 као члан 2, који гласи:

„Грб је Краљевине Двоглави Бели Орао у полету, на црвеном штиту. Врх обе главе Двоглавога Белог Орла стоји Круна Краљевине. На прсима орла је штит, на коме су грбови, српски: бео крст на црвеном штиту са по једним огњилом у сваком краку; хрватски: штит са 25 поља црвених и сребрнастих наизменце; словеначки: на плавоме штиту три златне шестокраке звезде. Испод тога бели полумесец“.

Хрватски је грб био познат од XVI века и постао затим, у год. 1941—1945, званичан грб усташке државе, али словеначког грба није било; узет је грб грофова Цељских — три златне звезде на плавом штиту.

Бели полумесец на црвеном штиту јавља се по први пут на родословљу адм. Петра Охмућевића г. 1582 као „штит Илира старих Бошњана“; затим се појављује у Стематографији П. Ритера-Витезовића као грб „Илирије“. Њега су примили, као своје знамење, присталице илирског покрета у годинама 1840—1850. На новом грбу 1919 г. имао је тај полумесец да подсећа на илирски покрет.

У цитираном опису има доста нетачности:

- 1) орао са спуштеним крилима није „орао у полету“;
- 2) као у пређашњим српским уставима, није споменута боја огњила;
- 3) са гледишта хералдике, погрешно је говорити о белом орлу, белом крсту и „сребрним пољима“; у хералдици сви су ови предмети сребрни, што се може заменити за све белом бојом;
- 4) погрешан је израз „у сваком краку“ место „у сваком углу“ српског штита;
- 5) опет, као у српском уставу 1888 г., речено је да круна стоји „врх обе главе“ орла, међутим она је насликана изнад целог штита на прсима орла, али пошто је бели полумесец на белом орловом перју био скоро невидљив, њега су у пракси пренели на словеначки плави део штита, иако илиризам није никад био словеначки монопол. У том је облику грб Краљевине био познат свакоме.

Год. 1947 поједине народне републике Демократске Федеративне Југославије добиле су нове грбове (налик на грбове совјетских република) у венцу од храстова лишћа, са петокраком звездом горе, и савременим амблемима. Ипак у грбу НР Хрватске сачуван је стари штит са црвено-белом шаховницом (од 25 коцки), а у грбу НР Србије — црвени штит са четири славна огњила. Огњила (оцила) су истог облика као у српском грбу XIX века и сликана су у белој боји према последњој традицији коју смо у нашем раду анализирали.

Али часног крста више нема.

catenamundi.rs